

Цочо Бояджиев

ЗИМАТА ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

София, 2023

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Цочо Бояджиев, автор, 2023

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2023

ISBN 978-619-01-1165-8 (мека подвързия)

ISBN 978-619-01-1166-5 (твърда подвързия)

Цочо Бояджиев

ЗИМАТА ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

СЪДЪРЖАНИЕ

Зимата.....	7
Една поема.....	9
Климатът.....	12
Две страшни зими.....	19
Големите френски хроники.....	21
Суровата зима.....	26
„Мъртъв сезон“.....	31
Зимата-символ.....	40
Полемични поеми.....	44
Le dos au feu et le ventre à la table.....	47
Човешкото присъствие.....	54
Трудът.....	60
Градината.....	67
Ловът.....	73
Пътуването.....	78
Военни действия.....	84
Игра със сгодното време.....	93
Селското население.....	104
Градовете.....	108
Замъкът.....	117
Манастирите.....	119
Аскетическо рвение на монаха.....	130
Празниците.....	132
Лично обяснение.....	133

Питер Брьогел Стари. *Зимен пейзаж*

Зимата, също като нощта, е в някакъв смисъл „другото“, „обратното“ време на човешкия живот. Студът, също като тъмнината, възпрепятства пълното разгръщане на човешките активности. Зимата, също като нощта, трябва да бъде надмогната, да бъде подчинена на специален регламент, който да ѝ върне статуса на пригодно човешко обиталище.

След детайлното описание на средновековното възприемане и третиране на нощта¹ в следващите страници ще се опитам да очертая макар и в най-груби щрихи начините, по които средновековието включва зимата, този „мъртъв сезон“, в рамките на обикновения живот. И тук, както и в книгата за нощта, ще бъдат използвани източници от най-различен вид: исторически хроники и юридически документи, морализиращи проповеди и манастирски правилници, литературни произведения и живописни изображения. В тази връзка бих искал да поясня нещо важно. Разбира се, по степен на достоверността си източниците се различават помежду си. Историческият разказ претендира да представи събитията такива, каквито те наистина са били, докато например „примерите“, събрани от Цезарий от Хайстербах, са чисто фикционални. И въпреки това в едно изследване като представеното тук тази разлика може, а очевидно и трябва да бъде игнорирана, доколкото става дума за изследване на менталитетите, на общите светогледни представи на човека от средновековния Запад, а тези представи се изграждат в практически еднаква степен от историческите

---

¹ Ц. Бояджиев, *Нощта през средновековието*, София 2000 (второ издание 2011).

факти и от очевидно съчинените разкази за чудесата. За средновековния човек, казано с две думи, еднаква степен на достоверност има историята за действителното сражение и чисто фикционалното съобщение за появата на дявола в таверната, край масата за игра на зарове. При изследването на манталитетите е нелепо да припомним на съвременния читател, че дяволът не съществува. За човека от средните векове обаче неговото съществуване е безспорно, още повече, че той се явил във въпросната таверна само преди няколко месеца, и то в близкия град Кобленц, както съобщава, при това като очевидец, един благочестив и заслужаващ пълно доверие старец. Въпросът при изследване като предложеното тук е не дали дяволът действително съществува, а в каква степен неговото присъствие допълва и определя представата на средновековния човек за обитавания от него свят.

Настоящото изследване отстъпва значително по обем на книгата за нощта. То и не претендира да изчерпи темата. Моето намерение е да набележа само някои по-важни аспекти на възприемането и мисленето на зимата през средните векове. Това обяснява – и оправдава – фрагментарността на изложението. Изборът на тази именно стилистика беше донякъде принуден от външни обстоятелства, но той беше направен съзнателно, опирайки се на убеждението, че фрагментът е „носителят на целия смисъл“².

---

² За спецификата и експресивния потенциал на фрагмента виж студията на П. Антоф „Фрагментът, фрагментарно 2020“, София 2022.

Този текст може да бъде гледан и като своеобразно допълнение към книгата за нощта; допълнение, което уплътнява донякъде голямата тема за „другостта“, към която могат да бъдат отнесени и студиите върху идеята за далечност, публикувани в списанието „Архив за средновековна философия и култура“, а също в книгата ми *Loca remotissima*.³

Нека за начало се спрем на **една поема**. На самата граница между тринадесетото и четиринадесетото столетие ломбардският поет Бонвезин да Рива (ок. 1240 – ок. 1313) създава едно от знаменитите си произведения, поемата „Спорът на месеците“. В стилистиката на школската дискусия, чрез противопоставяне на аргументи от двете спорещи страни, е проблематизирано привилегированото положение на януари като първи месец в годината. Основният довод срещу първенството му, единогласно привездан от всички останали месеци, е принудителното безделие, на което най-зимният месец осъжда хората.⁴ Така той и не принася нито едно от богатата, които другите месеци, всеки в своята мяра, доставят на хората.⁵ На това обвинение януари отвърща, позовавайки се на обстоятелството, че неговата власт не е наложена насилствено или придобита чрез под-

³ Ц. Бояджиев, *Loca remotissima*. Студии по културна антропология на европейското средновековие, София 2007, с. 179–332.

⁴ Bonvesin da Riva, *Tractato dei mesi*, 2, ed. E. Lidforrs, Bologna 1968: *ke vive senza lavoro*. – Cf. 23: *Zener li fa pur spende / ni li lassa lavorare*; 106: *refua lo lavorar*.

⁵ *Ibidem*, 25: *De tutti questi ben che fazo / Zener no fa niente*.

куп, а му е присъща по природа.⁶ Самият му статут на властник го освобождава от задължението да работи, тъй като трудът е естествено отреден за подчинените.⁷ За него самия остава единствено разумно да се разпорежи с нещата, които следва да бъдат извършени през годината, всяко в подобаващото му място и време.⁸ Що се отнася до неговата суровост, тя е всъщност възпитателна за хората, защото, понасяйки зимните студове, те се приучват на търпение и по този начин избягват клопките на преизподнята и подготвят за себе си пътя към небесното царство.⁹ Впрочем януари съвсем не е напълно бездеен. Той е месецът на сватбите, когато и се зачева най-добрият плод на земята.¹⁰ Тези аргументи изглежда да са достатъчно убедителни, защото те принуждават останалите месеци да признаят чрез думите на говорителя си април първенството на януари.¹¹

Изящната поетична игра разкрива зад себе си действителен травматичен сюжет. За човека в средновековна Европа зимата е без съмнение проблематично време – проблематично с оглед практическото преодоляване на свързаните с нея несгоди, но и с ог-

⁶ Ibidem, 129: *Per gran rason possedo / la mia signoria, / No l'ève unca per forza / ni anc per symonia; / Anze l'ò per natura.*

⁷ Ibidem, 143.

⁸ Ibidem, 152: *A li misi trovo coseglio, / stagando a pe del fogo, / Quen terre den fi area, / in qual tempo e in qual logo; ... / E pense e se razono / e asay consiglio e trovo.*

⁹ Ibidem, 146.

¹⁰ Ibidem, 150: *Molte noze e revertalie / fin fagie in lo me tempo, / Donca fazo io bon fructo / e bon adovramento.*

¹¹ Ibidem, 166 sqq.

лед идеологическото ѝ вместване в ритъма на човешкия живот. Защото за човека, осъден в този тук свят с мъка и пот на лице да изкарва хляба си (Бит. 3:17–19), трудът е без друго нормата на живота му и как в такъв случай той следва да се разпорежда с времената, когато тази същностна негова дейност е крайно ограничена и понякога дори напълно невъзможна? Защото, от друга страна, „нищо не е напразно у Бога“ и значи, щом Бог е отредил „мъртвите“¹² сегменти на времето, такива като нощта и зимата, то той безусловно ги е натоварил с някакъв смисъл и предназначение, и дълг на човека е правилно да разчете този божествен код. В по-универсален, вече чисто метафизически смисъл човешката съдба е постоянно, ежечасно и ежеминутно усилие по пътя към спасението, недопускащо никакво разхлабване и немара, никакво отпадане от мярата на праведния живот, щом дори когато сме в някакъв смисъл извън себе си, например в съня, ние трупаме грехове или заслуги.¹³ Така зимата ни освобождава от обичайните ни задължения, но за добрия християнин няма собствено „свободно“ време, безусловен *otium*, а значи пред него с цялата си драматичност се изправя въпросът за оправдаността на това привидно изпразнено откъм обичайните човешки дейности време и съответно за допустимите пове-

¹² Cf. François Villon, *Les Lais: Sur le Noel, morte saison, / Que les loups se vivent de vent / Et qu'on se tient a sa maison, / Pour le frimas, pres di tison...* – В: Франсоа Вийон, Голямото и Малкото Завещание и други стихотворения, превод Кирил Кадийски, София 1997, с. 10.

¹³ Срв. Ц. Бояджиев, *Нощта през средновековието*, София 2000, с. 526 сл.

денчески жестове, способни да съхранят както личната ни добропорядъчност, така и ефективността на социалното общезитие.

ЗИМАТА, както всяка реалия в подчертано символично натоварения свят на средновековния човек, е – разбира се – компонент от една своеобразна репрезентативна система. Но тя е и непосредствено обстоятелство на човешкия живот, нещо, което естествено ни спхожда. Ето защо изследването ни може да започне с една макар и бегла и провизорна бележка върху историята на климата през средните векове. Изработването на един вид климатична карта е осъществимо¹⁴, доколкото средновековните хронисти сравнително често, макар и в повечето случаи съвсем лаконично отбелязват необичайните атмосферни явления, в това число особено суровите зими. Дори в съвършено краткословните ранносредновековни анали те се третират като събитие, равнозначимо на военните походи, смъртта или интронизацията на кралете, появата на комета или земетресенията, като в отделни случаи свръхмерно мразовитата зима е оценена дори като единственото достопамятно събитие за цялата година. По-систематична информация за времето получаваме след дванадесетото столетие, а най-старият метеорологичен дневник, съставен в Оксфорд и приписван на Роджър Бейкън, е за времето между август 1269 и февруари 1270 година.¹⁵

---

¹⁴ Cf. Pierre Alexandre, *Le Climat en Europe au Moyen Âge*, Paris 1987.

¹⁵ C. Long, *The Oldest European Weather Diary?* – In: *Weather*, 29, 1974, p. 233–237.